

Rad primljen:03.08.2019.

Rad prihvaćen:12.10.2029.

UDK: 658.114.3:629.735(497.11)"1924/1946"

Pregledni rad

VLASNIČKA STRUKTURA FABRIKE ROGOŽARSKI

Rezime: U radu se na osnovu neobjavljene arhivske građe, štampe i relevantne literature hronološki prati promena vlasničke strukture Prve srpske fabrike aeroplana Živojin Rogožarski. Fabrika je za dve decenije svog postojanja, usled opštih ekonomskih i političkih potresa u više navrata menjala svoju vlasničku strukturu.

Ključne reči: Avioindustrija, vazduhoplovstvo, fabrika, Prva srpska fabrika aeroplana Živojin Rogožarski.

U vlasništvu porodice Rogožarski

Živojin Rogožarski je godine 1923. osnovao malu stolarsku radionicu sa centrom u Novom Sadu (Žutić 2004, 19). Iste godine Odeljenje za vazduhoplovstvo pri Komandi vazduhoplovstva, donelo je odluku da temelj vazduhoplovnih snaga Kraljevine SHS treba da bude jaka i snažna avioindustrija. Prvi zadatak u izgradnji vazduhoplovnih snaga bila je izrada školskog aviona tipa *Brandenburg*. Odeljenje za vazduhoplovstvo je izradu ovih aviona poverilo stolarskoj radionici iz Novoga Sada (Mikić 1933, 646). Odluka da se izrada aviona poveri stolarskoj radionici pravdana je radnim iskustvom vlasnika. Naime, Živojin Rogožarski³ je tokom svog boravka u Beču, radeći u fabrici aviona *Lojd* stekao znanja o konstruisanju i izradi aviona (Delić 2017,

---

² Srpski naučni centar, Beograd

³ Živojin Rogožarski rođen je 21. avgusta 1879. godine u selu Ostrovu u opštini Kovin. O samom Živojinu nažalost bar za sada nije poznato mnogo podataka. Pouzdano znamo je da je izvesno vreme boravio u Beču, gde je radio u fabrici aviona *Lojd*. Znamo da je za vreme Prvog svetskog rata boravio u Bidimpešti gde je takođe radio kao majstor u radionicama za izradu vazduhoplova. Ovakvo radno iskustvo bilo je presudno za njegovo dalje profesionalno usmerenje. Ne znamo kada je došao u Kraljevinu SHS, ali sa sigurnošću znamo da je u Beogradu bio 12. decembra 1919. gde mu je rođeno četvrto dete (IAB, Kartoteka žitelja Beograda i Zemuna; Delić 2017, 141).

141). Direktna saradnja sa Komandom vazduhoplovstva uslovila je premeštanje radionice iz Novog Sada u Beograd, ali i registrovanje potonje fabrike. Aprila 1924. godine na osnovu odobrenja industrijske komore u Beogradu, a uz saglasnost viših vlasti, fabrika je zavedena pod nazivom *Prva srpska fabrika aeroplana Živojin Rogožarski* (Mikić 1933, 664). Prvi avion iz novoosnovane fabrike poleteo je 10. maja naredne godine (Mikić 1933, 664). Da je planirano da se fabrika razvija kao porodično preduzeće pokazuje angažovanje i školovanje najstarijeg Živojinovog sina. Milan Rogožarski je još kao učenik trećeg razreda gimnazije projektovao i izlagao modele aviona (*Naša krila*, novembar 1925, 22). Nakon završene gimnazije, Milan je svoje školovanje nastavio na studijama tehnike (IAB, Beograda, Kartoteka žitelja Beograda i Zemuna).

Međutim, porodične planove poremetilo je izbijanje velike ekonomske krize. Pad berze na Volstritu koji je uzdrmao čitav svet, neminovno je uticao i na poslovanje fabrike *Rogožarski*. Država, glavni poslodavac jugoslovenskih fabrika u godinama krize morala je da obustavi svoje dalje naoružavanje. Izostanak ulaganja velikih novčanih sredstava u avioindustriju doveo je do ciklične reakcije: fabrike su kao po šablonu smanjile obim svog poslovanja, manji obim posla iziskivao je i manje potrebe za radnom snagom što je dovodilo do velikih otpuštanja ili zatvaranja fabrika. Umanjeni dohodak od industrije doveo je do nemogućstva države da ulaže u nove investicije, što je dodatno produbilo već postojeću krizu. Izostanak ulaganja, ali i nemogućnost države da izmiri svoja prethodna dugovanja doveo je mnoge vazduhoplovne fabrike gotovo pred likvidaciju (Žutić 2004, 55). Fabrika *Rogožarski* nije bila u mogućnosti da izmiri kreditna zaduženja koja je imala prema Opštoj trgovinskoj banci. Godinama unazad, fabrika se za širenje svojih kapaciteta i izradu poslova zaduživala kod Opšte trgovinske banke, dug je 1934. godine iznosio blizu šest miliona dinara. Ukupna vrednost duga bila je višestruko veća od vrednosti fabrike, zbog toga je fabrika 1933. godine bila pred stečajem (IAB,2042,K1.2). Stečaj je izbegnut sanacijom preduzeća, koje je pretvoreno u akcionarsko društvo (AJ 65-1220-2204).

Akcionarsko društvo

Na osnovu odbrenja ministra trgovine i industrije od 8. februara 1934. godine, fabrika *Rogožarski* pretvorena je u akcionarsko društvo, zadržavši staro ime: *Prva srpska fabrika aeroplana Živojin Rogožarski*. Pre pretvaranja fabrike *Rogožarski* u akcionarsko društvo, zainteresovani

akcionari podneli su zahtev Ministarstvu vojske i mornarice o preuzimanju i reorganizaciji fabrike, koja bi potom ponela ime: *Industrija aeroplana i hidroplana A.D.* Uprkos upozorenjima koji su akcionari dobijali da se opšta situacija u vezi sa poslovanjem Komande i fabrike neće prometi, fabrika je pretvorena u akcionarsko društvo. Međutim prihvaćen je predlog Komande vazduhoplovstva da fabrika zadrži stari naziv (AJ, 65-1220-2204). Novo akcionarsko društvo preuzelo je sve kreditne obaveze Živojina Rogožarskog, oslobodilo porodično imanje u Budimpešti hipoteke i porodici isplatilo 300.000 dinara. U jednom pismu koje fabrika *Zmaj* uputila Komandi vazduhoplovstva navodi se: „Gospodinu Rogožarskom novo akcionarsko društvo ponudilo je da ostane u preduzeću kao jedno od vodećih ličnosti, bilo kao akcionar, bilo kao činovnik ili oba zajedno. G. Rogožarski odbio je ove predloge iz razloga što nije želeo, kako se sam izjasnio, da saraduje u njegovim bivšim preduzeću“ (IAB,2042,K1). Međutim, prema spisku koje je novo rukovodstvo uputilo Ministarstvu trgovine i industrije, Živojin je 1934. godine učestvovao u vlasništvu fabrike sa deset akcija, a već naredne godine ga nije bilo među akcionarima (AJ,65-1220-2204). Potvrdu da Živojin nije radio u fabrici *Rogožarski* nalazimo i u pismu Štaba vazduhoplovstva vojske upućenoj fabrici *Zmaj*. U pismu je preneti namere Živojina Rogožarskog o pokretanju još jednog vazduhoplovnog preduzeća u njegovom vlasništvu. U nastavku pisma se dodaju da domaće, vazduhoplovne fabrike zbog male potražnje i brojnosti domaćih fabrika ne rade punim kapacitetima i da bi još jedna nova fabrika u postojećim uslovima dodatno umanjila proizvodnju već postojećih preuzeća. Zato je Štab vazduhoplovstva vojske savetova da bi najcelishodnije bilo da neka od postojećih fabrika zaposli Živojina Rogožarskog (IAB,2042,K1,2). Firme *Ikarsu*, *Zmaj* i *Rogožarski* odlučile su da postupe po sugestijama Komande vazduhoplovstva. Živojin Rogožarski je dobio posao zastupnika ove tri fabrike u Sekretarijatu aeronautičke industrije. Narednih godinu dana na ime plate Živojinu je mesečno isplaćivano 4500 dinara, a troškove plete delile su sve tri fabrike (IAB,2042,K1,2).

Akcionari:	Broj akcija:
Opšta trgovinska banka	780
Aleksandar J. Jovanović-Resavac	450
Dragoslav O.	440

Blagojević	
Dragomir Nikolić	200
Mihajlo Lukarević	25
Stevan G.Miletić	25
Radoslav J. Jovanović-Resavac	20
Obrad B. Blagojević	10
Živojin Rogožarski	10
Dobrivoje T. Lazarević	10
Jovan D. Živadinović	10
Aleksandar S. Borisavljević	10
Stevan J. Jovanović Resavac	10

Vlasnički kapital vrednosti dva miliona dinara podeljenih u 2000 akcija u vrednosti od po 1000 dinara bio je u rukama novih vlasnika (AJ,65-1220-2204).

Kapital novoosnovanog preduzeća *Rogožarski* je u trenutku nastanka bio dvostruko manji od kapitala fabrike *Ikarus*, koji je 1933. godine iznosio četiri miliona dinara (Žutić 2004, 62).

Novi vlasnici fabrike *Rogožarski* su se sastali na prvom redovnom zboru akcionara održanom 11. februara 1934. godine, kada je potvrđen konačan spisak od trinaest akcionara (AJ, 65-1220-2204).

Istom prilikom odabrani su članovi upravnog odbora, izvršnog organa preduzeća. Odabrana petorica bili su: Stevan G. Miletić, Aleksandar J. Jovanović-Resavac, Mihajlo Lukarević, Dragoslav O. Blagojević i Dragomir Nikolić (AJ, 65-1220-2204). Od prvog zbora akcionara pa sve do izbivanja Aprilskog rata sastav upravnog odbora je ostao manje više nepromenjen.⁴

Novi vlasnici fabričkog kapital, svi izuzev direktora Dragomira Nikolića nisu imali nikakve veze sa avioindustrijom i vazduhoplovstvom. Braća Resavac godinama su uspešno trgovali kožom i kožnm

---

⁴ Godine 1936. došlo je do promene u upravnom odboru preduzeća na mesto Stevana G. Miletića došao je inženjer Bogdan Blagojević(AJ, 65-1220-220), Redovni godišnji zbor akcionara je 1940. godine izabrao nešto drukčiji upravni odbor i doneo je odluku o proširenju upravnog odbora za jednog člana. Sastav upravnog odbora te 1940. glasio je: Aleksandar J. Jovanović-Resavac, Dragoslav O. Blagojević, Dragomir Nikolić, Bogdan O. Blagojević, Vaso Knežević i Budislav Vukojić (AJ, 65-1220-2204).

galanterijom (*Naša industrija, zanati, trgovina i poljoprivreda VII 1930*, 9). Aleksandar Jovanović Resavac je bio akcionar u tek osnovanog francusko-jugoslovenskog preduzeću *Jugoslovensko društvo avionskih motora*. Među akcionarima bilo je državnih službenika, Obrad B. Blagojević bio je državni parvobranilac (Leskovac et al 2004, 571-572), Aleksandar S. Borisavljević, diplomata i državni savetnik (Leskovac et al 2004, 708), Dobrivoje T Lazarević budući guverner (Popov et al 2011, 453), dok je Mihajlo T. Lukarević bio narodni poslanik (Popov et al 2011, 674). Udeo u vlasništvu vojnih lica u fabrici kojoj je vojska poslodavac predstavljalo je direktan sukob interesa. Dvadeset pet akcija u svom vlasništvu imao je divizni general Stevan G. Miletić (Popov et al 2014, 492). Ovo međutim nije bio usamljeni slučaj-bivši načelnik Komande vazduhoplovstva, Milan Uzelac, posedovao je akcije u fabrici *Ikarus* (Žutić 2004, 67). Nijedno od pomenutih imena uprkos istaknutim pozicijama koje su obavljali nije dovedeno u vezu sa korupcijom. Jedino se ime Dragomira Nikolića⁵ često čulo po čaršijskim kuloarima, a sam je postao tema optužbe anonimnog pisma koje je stiglo na adresu predsednika vlade, Milana Stojadinovića. Anonimni autor je u svom pismu objašnjavao kako je Dragomir Nikolić kao direktor i akcionar fabrike u reda akcionara uveo svoju sestru i njenog supruga Voju Janića⁶. Govorilo se da je sestra Dragomira Nikolića, Vana Janić, bila bliska prijateljica gospođe Simović, supruge komandanta vazduhoplovstva, generala Dušana Simovića.⁷ Autor navodi da je u beogradskoj čaršiji dobro poznata vest da je upravo Vana Janić gospođu Simović uvela u red akcionara fabrike *Rogožarski*. Ovim prijateljskim i porodičnim relacijama anonimi autor je objašnjavao privilegovani položaj koji je

---

⁵ Dragomir Nikolić Duda(29. avgust 1906-24.april 1995.)Rođen je u Beogradu, u uglednoj porodice, deda po majci, Dragomir Rajović, bio je narodni poslanik i državni savetnik. Njegova tetka Ljubica Rajović bila je udata za Radišu Nikolića, pešadijskog, brigadnog generala, belorukca i ađutanta kralja. Nakon završene gimnazije i Pravnog fakulteta upisao je Školu rezervnih vazduhoplovnih oficira, koju je završio novembra 1926. Naredne godine završio je školu za pilote lovce. Bio je jedan od osnivača Udruženja rezervnih avijatičara, sekretar središnje uprave Aero-kluba *Naša krila*. Od 1934. generalni direktor akcionarskog društva *Rogožarski*, na poziciji direktora ostaće i nakon nemačkog osvajanja Beograda. Novembra 1941, uspeo je da pobjegne iz Jugoslavije. Do svoje smrti živio je u Sjedinjenim Američkim Državama (Radić 2018, 40; Bešlin et al 2018, 427-428).

⁶ Voja Janić je bio pravoslavni sveštenik, narodni poslanik, ministar vera, član JRZ i veliki pobornik i savetnik Milana Stojadinovića (Radić 2018, 42-122).

⁷ General Dušan Simović je u septembru 1936. godine zauzeo mesto komandanta vazduhoplovstva, i na toj poziciji je ostao do septembra 1938. godine (Tešić 1998. Dušan Simović, prilozi za biografiju do 1941, *Istorija 20.veka* 1, p.136).

fabrika *Rogožarski A.D.* uživala kod Komande vazduhoplovstva. U pismu se navodi da je fabrika *Rogožarski A.D.* od Komande vazduhoplovstva dobila ponudu da „izvoli da izradi ofert za jednu od najvećih posleratnih isporuka aviona” odnosno da iznese svoju ponudu za pomenutu isporuku. Fabrika je pred Komandu vazduhoplovstva za izvršenje tog posla izašla sa fiksnom cenom koja je iznosila 135.000.000. dinara. Međutim, nakon iznošenja ove ponude pred komisiju Komande vazduhoplovstva, pojedini članovi komisije su pred generala Simovića izneli svoja saznanja da bi za isti posao druge fabrike tražile 97.000.000 dinara. Autor objašnjava kako je general Simović nastojao da umiri sve razjarene članove komisije i da se na sve načine izvuče iz ove delikatne situacije u kojoj se našao. U pismu se navodi kako su na ovaj način general Simović, odnosno njegova supruga zajedno sa Dragomirom Nikolićem planirali da opljačkaju državu, zadržavši za sebe 25.000.000, dok bi ostatak novca odnosno 110.000.000 dobila fabrika *Rogožarski* za izvršenje dogovorenog posla (AJ, 37-40-279). Međutim u godišnjim spiskovima akcionara u periodu od 1934. do 1941. nisu navedena prezimena Janić ili Simović, što ne isključuje mogućnost posedovanja akcija preko posrednika, ili prostu trgovinu uticajem u slučaju generala Simovića.

Ovo međutim nije bio jedini pokušaj pojedinaca iz državnog i vojnog vrha da utiču na odabir fabrike koja će imati primat u poslovanju sa Komandom vazduhoplovstva. Tako je ostao sačuvan referat komandanta vazduhoplovstva generala Dušana Simovića od 18. decembra 1940. godine. General je kod ministra vojnog pokušao da urgira da se izvestan kontigent aviona nabavi u fabrici *Rogožarski*, jer je samo navodno ova fabrika u mogućnosti da izvrši tu isporuku (Žutić 2004, 158-162). Slična situacija dogodila se i februara 1941. godine kada je general Dušan Simović pokušao još jednom da iskoristi svoj uticaj. One je naime, uputio referat ministru vojnom, Petru Pešiću i u referatu je izneo molbu o kupovini 25 aviona proizvedenih u fabrici *Rogožarski* u vrednosti od 43.000.000 dinara (Žutić 2004, 158).

Svojevrсна potvrda povlašćenog položaja fabrike *Rogožarski* su i apologetski tekstovi koji su iz godine u godinu objavljivani u *Godišnjaku jugoslovenskog vazduhoplovstva*, inače glasilu Komande vazduhoplovstva. U člancima posvećenim avioindustriji, segment o fabrici *Rogožarski* obilovao je hvalama na račun novog rukovodstva fabrike, zbog čije je spretnosti i sposobnosti, kako se navodi došlo do preporoda fabrike (*Godišnjak jugoslovenskog vazduhoplovstva* 1938, 4). Sledećim rečima opisivana su fabrička postignuća: „Svojim dosadšnjim

radom, prvoklasnom izradom i solidnošću fabrika aeroplana *Rogožarski a.d.* zauzela je u našoj vazduhoplovnoj industriji zavidno mesto, koje joj i dolikuje. Sistematskim i unapred određenim pravcem rada uvrstila se u red aeronautičkih preduzeća posebnog ranga”(*Godišnjak jugoslovenskog vazduhoplovstva* 1937, 5).

Čak iako bi isključili svaku moguću povezanost akcionara sa državnim i vojnim vrhom, nesporno je da je fabrika *Rogožarski* uprkos svemu izuzetno dobro poslovala i iz godine u godinu ostvarivala sve veću materijalnu dobit. Dobit je iz godine u godinu rasla, a akcionarima je na ime dividendi za 1936. godinu isplaćeno 100. 000 dinara (AJ,65-1220-2204). Naredne godine dobit je dvostruko uvećana i akcionarima je isplaćeno 200.000 dinara (AJ,65-1220-2204). Najveću materijalnu dobit fabrika *Rogožarski* ostvarila je 1939. godine, kada je akcionarima isplaćeno 600.000 dinara (AJ,65-1220-2204). Vrednost dobijena po jednoj akciji nije se menjala, ona je iznosila 100 dinara, dok je akcionarima *Ikarusa* 1940. godine isplaćena dividenda od 300 dinara po akciji (Žutić 2004, 146). Akcionar fabrike *Rogožarski* koji je u svom vlasništvu imao deset akcija u na godišnjem nivou je dobijao 1000 dinara. Godišnja zarada malih akcionara bila je nešto približna mesečnoj plati radnika u njihojoj fabrici. Radnik u metalnoj industriji je tridesetih godina zarađivao između 904 i 1353 dinara.(Miljković ed. 1989, 75). Veliki akcionari koji su u svom posedu imali više desetina, pa i stotina akcija zarađivali su znatno više. Već pomenutom Dragomiru Nikoliću je za 1936. godinu bilo isplaćeno 40.000 dinara, a tri godine kasnije, na ime dividendi, isplaćeno mu je 80.000 dinara.

Jednom godišnje akcionari su se okupljali na redovnim godišnjim zborovima, tokom kojih su raspravljali o poslovanje fabrike za prethodnu godinu, birali članove izvršnih organa preduzeća i glasanjem donosili odluke o novim investicionim poduhvatima. Poslednji redovni zbor akcionara održan je u ratnim okolnostima u okupiranom Beogradu 10. juna 1941. godine (AJ,65-1220-2204).

Fabrika *Rogožarski* u rukama okupacionih vlasti

Ubrzo nakon puča i demonstracija 27. marta 1941. godine, vođa Trećeg Rajha, Adolf Hitler naredio je napad na Kraljevinu Jugoslaviju. Bez objave rata, u noći između 5. i 6. aprila 1941. nemačke jedinice prodrle su na teritoriju jugoslovenske kraljevine. Prvog dana napada, 6. aprila u 6.50 počelo je bombardovanje beogradske varoši (Petranović 1981, 183). Štabovima II i XXII armije, koji su predvodili napad na

Jugoslaviju, bilo je naređeno da najvažniji privredni objekti budu zauzeti neoštećeni (Aleksić 2002, 113). U napadima iz vazduha koji su nastavljeni do 12. aprila od svih vazduhoplovnih fabrika jedino je delimično oštećena fabrika *Rogožarski* (Žutić 2004, 163.) Invazione trupe koje su 12. aprila zauzele Beograd nisu oformile trajne organe za održanje vlasti. Na zapovest nemačke komande 20. aprila je uvedena vojna uprava u Srbiji. Dužnost vojnopravnog komandanta Srbije preuzeo je general-pukovnik Helmut Fester 22. aprila 1941 (Kreso 1979, 37-39.). Pre aprilskih operacija, vrh Rajha doneo je odluku da formira organ koji će biti nezavisan od vojnih i policijskih organa. U tu svrhu oformljen je Vojnoprivredni štab za Jugoistok, u čijoj nadležnosti su bila pitanja vojne provrede za područje Srbije. Dok je Vojnoprivredni štab za Jugoistok bio zadužen za ratni sektor privrede, drugi organ privredne vlasti, Štab generalnog opomućenika za privredu Srbije, bio je nadeležan za celokupnu ekonomsku politiku, proizvodnju, raspodelu i potrošnju (Aleksić 2002, 144-149). Nekadašnja uprava stavljena je pod strogu kontrolu nemačkih vlasti. Da bi privredu prilagodili ratnim potreba, Nemci su izvršili reorganizaciju i centralizaciju nekadašnje privredne uprave. Najvažniji zadatak novog ministarstva bilo uključivanje domaće privrede u ratne napore Rajha (Aleksić 2002, 155).

Tokom aprila i maja 1941. godina popisivana je vojna industrija na teritoriji koju su Nemci kontrolisali. Tehnika naoružavanja armija, pri Upravi za vojnu privredu i naoružavanje zatražila je na upravu 26 fabrika. Na spisku željenih fabrika bile su sve domaće vazduhoplovne fabrike, među njima i fabrika *Rogožarski*. Sve vazduhoplovne i fabrike prateće industrije stavljene su pod kontrolu nemačkih koncerna. *Prvu srpsku fabriku aeroplana Živojin Rogožarski a.d.* kao i fabriku *Ikarus* je pod zakup uzela fabrika iz Viner Nojštata u Austriji (Aleksić 2002, 203). O poslovanju fabrike *Rogožarski* tokom okupacije malo toga je sačuvano, Ali se pretpostavlja se da je pošto je bila pod zakupom iste firme delila sličnu sudbinu kao fabrika *Ikarus*. Fabrika *Ikarus* je proglašena ratnim plenom, zaplena je izvršena 17. aprila 1941. godine. Tom prilikom zaplenjena je celokupna fabrikacija, sirovine, materijali, sve izuzev nekretnina (Žutić 2004, 164). Da se slična situacija dogodila u fabrici *Rogožarski* znamo iz jednog pisma upućenom Ministarstvu narodne privrede. U pismu se navodi: „Naša fabrika kao isključivo ratna industrija posle rata prestala je sa radom. Zatim je stavljena pod zaštitu okupatorske vojske. Kasnije je otpočela rad pod kontrolom poručioaca. Međutim, u međuvremenu počeo je da se odnosi sav sirov materijal u velikim vrednostima“ (AJ,65-1220-2204). Pomenuta zaplena svakako se desila

nakon 10. juna 1941. godine, kada su se sastali akcionari fabrike i tom prilikom nije bilo pomena zaplene ili tretiranja fabričke imovine kao ratnog plena (AJ,65-1220-2204). Pretpostavlja se da je do zaplene u fabrici *Rogožarski* došlo nešto kasnije u odnosu na fabriku *Ikarus*, jer je fabrika u aprilskom ratu pretrpela određena razaranja. Za prikupljanje sirovina i proizvodnih sredstava bila je zadužana kolona 333. Dva vagona sa mašinama i alatima prikupljenim u ovim fabrikama stavljeno je na raspolaganje aerodromskim radionicama na Aerodromu u Zemunu (Aleksić 2002, 199-200).

Pravni odnos fabrike iz Viner Nojštata i fabrike *Rogožarski* za sada nije poznat. U slučaju fabrike *Ikarus*, fabrika je sve do 1943. tretirana kao ratni plen. Po direktnom naređenju nadležnog ministra, a zbog odluka Haške konferencije, počelo je tretiranje fabrike kao privatne svojine. Od tog trenutka fabrika *Ikarus* je bila pod zakupom nemačkog koncerna, pritom je visinu zakupa odredio sam zakupac. Fabrici *Ikarus* je isplaćen zakup za prethodnu, 1942. godinu, za tekuću 1943. i 1944. godinu. Uprava *Ikarusa* isticala je da je visina zakupa bila toliko mala da uprava nije mogla da pokrije tekuće troškove (Žutić 2004, 166-167).

Sedmi redovni zbor akcionara zakazan za 27. aprila 1941. godine nije održan (AJ,65-1220-2204). Novi zbor je održan u fabričkim prostorijama u Knez Danilovoj ulici 10. juna 1941 (*Opštinske novine* 30. maj 1941, 4). Zboru je prisustvovalo dvanaest akcionara.⁸ Na zboru je čitan izveštaj pripremljen za prvobitno zasedanje zakazano za kraj aprila. Izveštaj je očigledno bio pripremljen pre početka Aprilskog rata, jer u njemu nije bilo osvrta na ratno stanje i na iskustvo fabrike *Ikarus* koja je tretirana kao plen. Na dnevnom redu bio je i bilans stanja za prethodnu godinu, a zaključeno je da na ime dividende akcionarima bude isplaćena do tada najveća suma u vrednosti od 900.000 dinara. Naposljetku akcionari su se osvrnuli na razaranje fabrike tokom aprilskog bombardovanja. Predsedavajući je govorio: „gubici su tolikog obima, da za sada ne vidimo na koji način ćemo ovo uopšte moći da pokrijemo“ (AJ,65-1220-2204).

Naredne godine, 27. februara održan je vanredni zbor akcionara. Ovaj osmi po redu zbor sazvan je radi odabira dva člana za upražnjena mesta u nadzornom odboru preduzeća (AJ,65-1220-2204). Uprava

---

⁸ Vlasnička struktura fabrike *Rogožarski* se tokom 1941. godine promenila. Tokom 1941. godine Opšta trgovinska banka prestala je da posdeuje akcije u fabrici *Rogožarski*. Takođe, nekoliko manjih akcionara, kao i Aleksandar Jovanović Resavac (1050) povukli su se iz vlasničke strukture fabrike. Njihove akcije preuzeli su braća Budisav i Dragomir Vukojičić i inženjer Milutin A. Jovanović (AJ,65-1220-2204).

preduzeća obratila se Ministarstvu narodne privrede da rok za održavanje redovne skupštine akcionara produže do avgusta meseca. Razlog za promenu datuma redovne skupštine pravdan je nedostatkom podataka o tačnoj šteti koju je fabrika pretrpela nakon bombardovanja i zaplene imovine. Uprkos molbi, rok za održavanje godišnje skupštine ostao je jun mesec 1942. (AJ,65-1220-2204). Podaci o održavanju redovne skupštine, njenom sastavu i odlukama nažalost nisu sačuvani. Ono što je dva poslednja zbora razlikovalo od prethodnih je prisustvo komesara, ovlašćenih od strane Ministarstva narodne privrede.

Na osnovu svega navedenog možamo zaključiti da su domaće fabrike bile deo nemačke ratne privrede. Proizvodnja je bila dirigovana i pod strogom kontrolom okupacionih vlasti. Ministarstvo narodne privrede imalo je posredničku ulogu između okupacionih vlasti i uprava preduzeća. Upravo je Ministarstvo narodne privrede bila instanca kojoj su se uprave preduzeća obraćale. Izvršni i nadzorni odbori preduzeća sačinjeni od akcionara, nisu imali uticaj na proizvodnu delatnost pogana u čijem su vlasništvu imali udela. Stvarna uloga koju su akcionari mogli imati za sada nije poznata. Njihova uloga je mogla biti administrativna ili rukovodeću u odnosu na radnike. No, kakva god bila uloga akcionara u fabričkoj proizvodnji tokom rata, nova revolucionarna vlast je po završetku rata sudila akcionarima fabrike *Rogožarski*.

U državnom vlasništvu

Jedinice NOVJ i Crvene Armije 20. oktobra 1944. zauzele su Kalemegdansku tvrđavu (Kreso 1979, p. 226). Tog jutra u osam časova na najvišoj zgradi Beograda, palati Albanija razvila se velika jugoslovenska zastava, znak da je glavni grad Jugoslavije oslobođen. Nova vlast je nakon oslobođenja pred sobom imala veliki zadatak, obnovu zemlje i sređivanje privrednog života. U osnovi privredne politike nove socijalističke vlasti bila je državna svojina. Promena svojinskih

odnosa, odnosno prelazak iz privatnog u državno vlasništvo otpočet je primenom mera konfiskacije (Radić 2002, 19).

Osnovni zakon po kome je dobar deo privatne svojine prešao u državne ruke bio je *Zakon o konfiskaciji i o izvršenju konfiskacije* donet 12. juna 1945. godine. Ovaj zakon definisao je konfiskaciju kao prinudno oduzimanje imovine bez naknade u korist države (*Službeni list DFJ*, broj 40, 12. juna 1945.) *Zakon o konfiskaciji i o izvršenju konfiskacije* regulisan je postupak konfiskacije, koja je kao kazna izricana po raznim

zakonskim osnovama. Konfiskacija je kao sankcija izricana za saradnju sa neprijateljem, za ratno profiterstvo, privredne sabotere, špekulaciju i dr (Radić 2002, 22). Konfiskacija kao sankcija za izadaju nacionalnih interesa dobijala je patriotski osnovu (Petranović 1981, 358). Upravo je zbog izdaje nacionalnih interesa suđeno akcionarima fabrike *Rogožarski*. Akcionari Budisav Vukojčić, Dragomir Nikolić, Dragoslav Blagojević i Milutin Jovanović optuženi su zbog kršenja člana 10 *Zakona o krivičnim delima protiv naroda i države* i člana 1 i 2 *Zakon o suzbijanju nedopuštene spekulacije i privredne sabotaze* (IAB, FV-12-1928). Na teret im je stavljena privredna saradnja sa neprijateljem za vreme rata (*Službeni list FNRJ*, br.59/46, 15.avgust 1945.), kao iskorišćavanje vanrednih prilika nastalih usled ratnog stanja i posledica fašističke okupacije za prisvajanjem nesrazmerne imovinske koristi na štetu narodnih interesa. Teretili su se i za zlonamerno sastavljanje i podnošenje netačnih kalkulacija i za neispunjavanje dužnosti u rukovodstvu u cilju oštećivanja interesa proizvodnje ili potkopavanja autoriteta državne vlasti (*Službenom listu DFJ*, br. 26/45, 25. april 1945. godine). Okružni sud za grad Beograd je 22. juna 1946. godine optužene proglasio krivim. Optuženi Budisav Vukojčić, osuđen je na kaznu lišenja slobode, prinudni rad u trajanju od pet godina, konfiskaciju celokupne imovine u korist države i gubitak svih građanskih i političkih prava (IAB, FV-12-1928). Budisav Vukojčić je za vreme rata u svom vlasništvu imao i 1400 akcija fabrike *Rogožarski*, međutim iz vlasništva fabrike je izašao do 17. juna 1945. godine (AJ,65-1220-2204). Predratni direktor, Dragomir Nikolić, osuđen je na kaznu lišenja slobode i prinudni rad u trajanju od dve godine i konfiskaciju svih udela u fabrici *Rogožarski*(IAB,FV-12-1928). Dragomir Nikolić je međutim na rukovodećoj poziciji i u vlasništvu fabrike ostao do novembra 1941. godine, kada je pod izgovorom nabavke materijala za fabriku pobjegao u Tursku (*Srpski bibliografski rečnik* 2018, 427-428).

Optuženi Dragoslav Blagojević, direktor fabrike za vreme rata i Milutin Jovanović osuđeni su na konfiskaciju u korist države njihovih udela u fabrici *Rogožarski* (IAB, FV-12-1928). Obojica su tokom čitave okupacije u svom vlasništvu imali akcije, broj akcija se tokom godina menjao. Prema podacima iz spiska akcionara od 17. juna 1945. godine Dragoslav Blagojević je posedovao 685 akcija, dok je inženjer Milutin Jovanović u svom vlasništvu imao 2590 akcija (AJ,65-1220-2204). Istog dana Okružni sud za grad Beograd doneo je presudu o konfiskaciji celokupne imovine bivšeg preduzeća *Rogožarski* (IAB, FV-12-1928).

Ovom presudom oduzeta je celokupna imovina fabrike *Rogožarski*. Udeo u vlasništvu je 1945. godine imalo jedanaest akcionara.

Najveći deo akcija pripadao je porodicama Jovanović i Blagojević (AJ,65-1220-2204). Vrednost oduzete imovine bila daleko manja od njene vrednosti pre rata. Najveću vrednost imale su fabričke nepokretnosti, zemljište i zgrade, dok su fabričko postrojenje, mašine i alati su pred kraj rata uništene, a preostali deo je konfiskovan i predat na upotrebu fabrici *Ikarus* (Nedeljković 1957, 12). Ministarstvo industrije je 16. septembra 1946. donelo rešenje da se nekadašnja imovina fabrike *Rogožarski* koja je konfiskacijom postala državna imovina da na upotrebu i iskorišćavanje Glavnoj upravi za automobilsku industriju i preciznu mehaniku (IAB, FV-12-1928). Nakon dvadeset dve godine poslovanja u avioindustriji, nekoliko promena u vlasničkoj strukturi, dolaskom u državne ruke nekadašnjoj fabrici *Rogožarski* je prestala da postoji. Ovim rešenjem predviđeno je da u prostorijama fabrike instalira radionica za proizvodnju automobila (IAB, FV-12-1928). Međutim, na inicijativu Generalne direkcije savezne industrije motora, avgusta 1948. godine doneto je rešenje da u kapacitetima nekadašnje fabrike *Rogožarski* bude osnovno preduzeće Industrija kotrljajućih lezajeva (Nedeljković 1957, 12).

Literatura

Monografije:

1. Aleksić, D., 2002. Privreda Srbije u Drugom svetskom ratu. Beograd: INIS - Institut za noviju istoriju Srbije.
2. Delić, D., 2017. Portreti najvećih srpskih industrijalaca. Beograd: Svet knjige.
3. Žutić, N., 2004. Avio-industrija i vazduhoplovstvo u Kraljevini Jugoslaviji: 1918-1945. Beograd: Institut za savremenu istoriju.
4. Kreso, M., 1970. Njemačka okupaciona uprava u Beogradu: 1941-1944. godine.
5. Mikić, S.J., 1933. Istorija jugoslovenskog vazduhoplovstva: sa 615 slika u tekstu od kojih dve Nj. V. Kralja i Prestolonaslednika Petra u bojama.
6. Nedeljković, B. 1957. Privredna hronika, knjiga 3.
7. Petranović, B., 1980. Istorija Jugoslavije: 1918-1978. Beograd: Nolit.
8. Radić, R., 2018. Vojislav Janić (1890-1944): sveštenik i političar: pogled kroz analitički prozor. Beograd: Institut za noviju istoriju Srbije.
9. Radić, S., 2002. Konfiskacija imovine u valjevskom okrugu: 1944-1946. Valjevo: Istorijski arhiv.
10. Leskovac, M., Forišković, A., Popov, Č., Bojović, Z., Kleut, M., Kovaček, B., Marić, V., Mikić, P., Nenin, M., Petrović, D., Skoko, S.,

- Timotijević, M., Šuput, M. eds., 2004. Srpski biografski rečnik, A-B. Novi Sad: Matica srpska.
11. Popov, Č., Bujas, M., Pivnički-Drinić, T. eds., 2011. Srpski biografski rečnik. [Knj.] 5, Kv-Mao. Novi Sad: Matica srpska.
  12. Popov, Č., Bešlin, B. eds., 2014. Srpski biografski rečnik. 6, Mar-Miš. Novi Sad: Matica srpska.
  13. Bešlin, B. eds., 2018. Srpski biografski rečnik. 7, MI-Pan. Novi Sad: Matica srpska.

Rasprave i članci:

1. Tešić, D., 1998. Dušan Simović: prilozi za biografiju do 1941. Istorija 20. veka, 16(1), pp.129–142.

Arhivski izvori:

1. Arhiv Jugoslavije:

Fond 65, Ministarstvo trgovine i industrije
Fond 37, Milan Stojadinović

2. Istorijski arhiv Beograda:

Odeljenje imovine
Odeljenje specijalne policije
Uprava grada Beograda, Kartoteka žitelja Beograda i Zemuna
Fabrika Zmaj

Štampa i periodika:

1. *Godišnjak jugoslovenskog vazduhoplovstva;*
2. *Naša industrija, zanati, trgovina i poljoprivreda*
3. *Naša krila*
4. *Opštinske novine*
5. *Službenom listu DFJ*
6. *Službeni list FNRJ*

Statistički izvori:

1. Miljković, D. ed., 1989. Jugoslavija: 1918-1988: statistički godišnjak. Beograd: Savezni zavod za statistiku.

OWNERSHIP STRUCTURE OF THE ROGOZARSKI FACTORY

Abstract: The existence of the Rogozarski factory was marked by the changes in the ownership structure. In the two decades of its existence, the factory was in the ownership of the Rogozarski family, from the second half of the thirties it was in the ownership of a group of shareholders. During the Second World War it was under the control of the occupation authorities and finally it became state owned. All of these changes in the ownership structure were conditioned by the general, social, economic and political events. The Global Economic Crisis, outbreak of the Second World War, the German occupation of Yugoslavia, the end of the war and the new revolutionary authority directly affected the change in the ownership structure of the Rogozarski factory.

Key words: Aviation industry, aviation, factory, First Serbian airplane factory Živojin Rogožarski.